

Tias Mortigjija i novinstvo u NDH

Novaković, Matteo

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University North / Sveučilište Sjever**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:122:903023>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

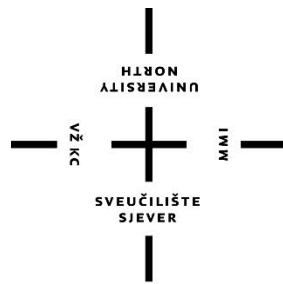
Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Repository / Repozitorij:

[University North Digital Repository](#)

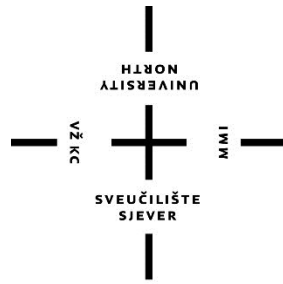
Sveučilište Sjever

Završni rad br. 161_NOV_2019

Tias Mortigjija i novinstvo u NDH

Matteo Novaković, 1149/336

Koprivnica, listopad 2019. godine

Sveučilište Sjever

Odjel za komunikologiju, medije i novinarstvo

Završni rad br. 161_NOV_2019

Tias Mortigjija i novinstvo u NDH

Student

Matteo Novaković, 1149/336

Mentorica

izv. prof. dr. sc. Magdalena Najbar-Agičić

Koprivnica, listopad 2019. godine

Predgovor

Moja motivacija za odabir ove teme proizašla je iz zainteresiranosti poviješću, a posebno zbog toga što me zanimaju burna vremena 20. stoljeća. Također, ova me tema privukla na prijedlog mentorice da obradim slučaj Tiasa Mortigijje. Smatrao sam ga doista zanimljivom za dublje istraživanje. Posebno me privuklo to što Mortigijja u svom životopisu opisuje odnos prema Talijanima, Nijemcima i ustašama, ali i način na koji prepričava protivljenje objavljivanju nekih tekstova o tim režimima dok je za vrijeme Drugog svjetskog rata bio urednik lista *Spremnost*. Fokus ovog rada bit će u usporedbi načina na koji Mortigijja piše i tim zbivanjima dok je u komunističkom zatvoru i, s druge strane, što se stvarno pisalo u tjedniku *Spremnost*. Jedini je to način da bi se utvrdila relevantnost njegova pisanja, jer se moraju uzeti u obzir okolnosti u kojoj piše svoj životopis.

Ovim putem zahvaljujem mentorici dr. sc. Magdaleni Najbar-Agičić koja mi je pomogla u pisanju ovog rada i što je uvijek pronašla vremena da odgovori na sve moje upite.

Sažetak

U ovom završnom radu prikazana je povijest Hrvatske i njezinog novinstva u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, s posebnim naglaskom na djelovanje Tiasa Mortigijije, jednog od istaknutijih novinara tog doba i urednika ustaškog tjednika *Spremnost*. Rad je podijeljen u nekoliko cjelina. U prvom dijelu rada nalazi se povijest Hrvatske za vrijeme NDH, okolnosti njenog nastanka te povijest novinstva u toj državi. Nakon toga piše općenito o tjedniku *Spremnost* i njegovu načinu rada, dok u drugom dijelu rada okreće se zapisima iz Mortigijijina životopisa, koji je nakon sloma NDH pisao u komunističkom zatvoru. U njemu je opisano oblikovanje njegova političkog razmišljanja kao posljedica odrastanja i intelektualnog sazrijevanja u Dubrovniku i na studiju u Zagrebu. Opisano je kako je postao protivnik diktature kralja Aleksandra Karađorđevića te kako se idejno i politički profilirao u hrvatskog nacionalistu, a tvrdio je da se toga držao sve do kraja. Potom se osvrćemo na uređivanje lista *Spremnost* u kojem iznosi Mortigijija svoj otpor prema režimu NDH, kao i otpor prema Talijanima i Nijemcima. U radu se stalno propituje vjerodostojnost njegovih zapisa, imajući na umu okolnosti da su ti zapisi ipak nastali u zatvoru, gdje je pokušavao umanjiti vlastitu odgovornost za tragična zbivanja u NDH.

Ključne riječi: NDH, Tias Mortigijija, *Spremnost*, ustaše, cenzura

Summary

In this paper the Croatian history and the history of its journalism during the „Independent State of Croatia“ is being examined with an emphasis on the work of Tias Mortigijja, one of the most prominent journalists of that time and the chief editor of the ustashe weekly newspapers „*Spremnost*“. The paper is divided into few sections, first it deals with the history of Croatia under the „Independent State of Croatia“ regime, how it came to existence and what was journalism like under such circumstances. Secondly, it discusses the work of „*Spremnost*“ newspaper in general and its „modus operandi“. Furthermore, the paper examines the biography of Tias Mortigijja and his time spent in communist jail after the downfall of the „Independent State of Croatia“. There we witness how Tias political stances and ideas emerged as the result of growing up and studying in Dubrovnik and Zagreb. We see how he became a fierce opponent of Karadžević, Aleksandar's dictatorship. Hence he politically profiled himself as a Croatian nationalist. Finally, the paper analyzes Tias work in the „*Spremnost*“ newspaper and his resistance towards „Independent State of Croatia“ regime and Italian and German politics. The paper constantly questions the credibility of Tias Mortigijja's notes, due to specific circumstances in which they were written where he could have been trying to undermine his responsibilities for tragic events during „Independent Republic of Croatia“ regime.

Keywords: Independent State of Croatia, Tias Mortigijja, *Spremnost*, ustashe, censorship

Popis korištenih kratica

KPJ	Komunistička partija Jugoslavije
NDH	Nezavisna Država Hrvatska
SHS	Država Slovenaca, Hrvata i Srba
HND	Hrvatsko novinarsko društvo
HIS	Hrvatska izvještajna služba
DIPU	Državni izvještajni i promidžbeni ured
HRSS	Hrvatska republikanska seljačka stranka
GRP	Glavno ravnateljstvo za promidžbu
MUP	Ministarstvo unutarnjih poslova
UNS	Ustaška nadzorna služba
JRZ	Jugoslavenska narodna zajednica

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Biografija Tiasa Mortigjije.....	3
3. Uspostava NDH.....	6
4. Novinstvo u NDH.....	8
4.1. Čistke u novinskim redakcijama	9
4.2. Cenzura u novinstvu.....	10
5. <i>Spremnost</i>	12
6. Uređivačka politika Tiasa Mortigjije	13
6.1. Odnos prema Osovini i ustašama	13
6.1.1. Odnos prema Talijanima	13
6.1.2. Odnos prema Nijemcima.....	14
6.1.3. Odnos prema ustašama.....	15
6.2. Mortigjijino vođenje tjednika <i>Spremnost</i>	16
6.3. Analiza uređivanja tjednika.....	19
7. Zaključak.....	23
8. Literatura	26
9. Popis slika	28

1. Uvod

Tema ovog završnog rada je Tias Mortigijja i novinstvo u NDH. Tias Mortigijja bio je hrvatski novinar, publicist, član ustaškog pokreta i, prije svega, intelektualac koji je uvijek bio kritički raspoložen prema režimima u kojima je živio i djelovao. Mortigijjin životopis uvelike je zanimljiv samim time što je nastao u zatvoru, a na čije je pisanje bio primoran od strane komunista. Može se reći kako mu je to bila jedina šansa da bi se eventualno spasio smrti. U njemu prikazuje segmente svojega odrastanja i oblikovanja svojeg političkog mišljenja, koje se odrazilo i na njegov kasniji rad u listu *Spremnost*. Životopis je podijelio u četiri dijela: životni tijek, idejno-političko oblikovanje i mišljenje, publicističko-novinsko djelovanje te izbjeglištvo. Mortigijja tu veliku pozornost posvećuje radu na dužnosti glavnog urednika ustaškog lista *Spremnost* te s kakvim se sve neprilike u tome suočavao. Opisuje svoje odnose prema Talijanima, Nijemcima i ustašama, kojima je i sam pripadao, za vrijeme trajanja rata te ističe njihovo nezadovoljstvo načinom na koji je vodio list. Iako je bio član ustaškog pokreta, kako piše, vrlo brzo se odmaknuo od njihove ideologije i ekstremističkog poimanja nacionalizma.

U posljednjem poglavlju rada predstavljena je analiza nekoliko brojeva tjednika *Spremnost*, kako bi se utvrdilo ima li u zapisu istine ili u zatvoru to piše samo kako bi spasio glavu. Tvrdio je da je bio i ostao nacionalist i da je silno želio slobodu hrvatskom narodu pa se do samog kraja, kako to zaključuje u svojim zapisima, takvog uvjerenja i držao.

U ovom završnom radu također se pokušalo pokazati kakvo je zapravo bilo novinstvo za vrijeme NDH-a, koje je stalno bilo suočavano sa snažnim političkim pritiscima i cenzurom, pogotovo za novinare koji se nisu priklanjali novom režimu. Često je dolazilo do čistki u uredima jer su novinare smatrali nepodobnima, a novinstvo se oblikovalo prema željama poglavnika Ante Pavelića da se bezrezervno propagira ideologija ustaštva i na taj način oblikuje svjetonazor još neopredijeljenih građana. Glavni dnevni list bio je *Hrvatski narod*, a od tjednih listova najznačajnije je bilo list ustaško glasilo *Spremnost*, koje se zbog Mortigijje dosta razlikovalo od drugih listova. U novinstvu NDH-a vladala je sustavna cenzura, zbog koje se nije moglo objektivno informirati narod o događajima s ratišta, a zbog neiskusnih novinara, koji nisu znali pisati kako su to vlasti trebale, veliku odgovornost snosili su urednici listova. Upravo zbog te cenzure tiskovine su, uz manja odstupanja, bile nevjerodostojne i gotovo u potpunosti ideologizirane.

O novinarstvu u NDH-a pisali su autori poput Alana Labusa (u nekoliko radova), Božidara Novaka i Trpimira Macana, koji je u svom radu detaljnije obuhvatio upravo tjednik

Spremnost. Temu novinarstva u vrijeme NDH-a obradili su i razni drugi autori, a ta je tema u njihovim člancima, znanstvenim i istraživačkim radovima bila povezana s novinama, časopisima ili novinarima toga razdoblja. Iako su neki autori u svojim radovima spominjali Mortigiju, ponajviše zbog njegove uloge ravnatelja i urednika *Spremnosti*, jedini autor koji je detaljno obradio njegov život i rad bio je već spomenuti Macan. On je priredio knjigu *Tias Mortigija – Moj životopis*, djelo koje se temelji na Mortigijevoj autobiografiji, napisanoj tijekom njegova boravka u zatvoru. Macan je *Moj životopis* upotpunio s dva pisma koje je Mortigija poslao iz logora svome prijatelju Pavlu Tijanu. Knjigu *Tias Mortigija – Moj životopis* izdao je 1996. godine Nakladni zavod Matice hrvatske.

2. Biografija Tiasa Mortigjije

Slika 2.1 – Tias Mortigjija (fotografija iz komunističkog zatvora 1946. godine)

Tias (Matija) Mortigjija rođen je 1913. godine u Dubrovniku, gdje je pohađao osnovnu školu i realnu gimnaziju. Od mladosti je bio sklon pisanju, a u srednjoškolskim danima objavljivao je pjesme, osvрте, članke i rasprave u tadašnjim hrvatskim novinama kao što su *Hrvatska revija*, *Glas Matice hrvatske*, *Luča*, *Hrvatska straža*, *Novo doba* te *Hrvatska smotra*. Nakon što je završio gimnaziju, 1931. upisao je Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, odjel povijesti i geografije, koji je završio 1940., dakle neposredno prije izbijanje Drugog svjetskog rata. Kako i sam piše, njegovo studiranje se odužilo jer je čitavo vrijeme studija bio zaokupljen izdavaštvom, a uz to uređivao je razne časopise, pogotovo u razdoblju od 1933. do 1936., kao što su: *Krijes*, *Alma mater*, *Dubrava* i *Hrvatski jug*.

Mortigjija je bio izabran za asistenta na katedri ekonomske povijesti Visoke ekonomsko-komercijalne škole u Zagrebu, no na tom mjestu nikada nije radio zbog velike zauzetosti uredničkim poslovima. Interesantno je da u svojoj autobiografiji ne skriva kako je u ranoj mladosti doista bio oduševljen jugoslavenstvom, ali je to simpatiziranje prekinuto napadom na Stjepana Radića i ostale zastupnike HSS-a u Skupštini Kraljevine SHS u Beogradu 20. lipnja 1928. godine. Od tog događaja Mortigjija se okreće hrvatskom nacionalizmu i njegovo hrvatstvo postaje s vremenom sve snažnije. Počinje detaljno proučavati hrvatsku književnost i povijest, što utječe na njegovo idejno oblikovanje. Sam Mortigjija u svome *Životopisu* naglašava da je istinski nacionalizam nadstranački, onaj koji izlazi iz uskih građanskih okvira,

i da je obrambeni, oslobodilački i starčevićanski. Ipak, prema tim riječima može se vidjeti kako se postupno približio razmišljanjima bliskim ustaškoj ideologiji, prvenstveno kada je u pitanju želja za vlastitom državom. Treba napomenuti kako je Mortigijija nekoliko puta u vrijeme Kraljevine Jugoslavije bio uhićen zbog protudržavnog djelovanja.

Od samog osnutka NDH, točnije od travnja 1941. godine, Mortigijija je bio odgovorni urednik *Hrvatskog naroda*, tada glavnog državnog dnevnog lista. Ostao je na toj dužnosti do veljače 1942. godine, kada prelazi u tjednik *Spremnost*, pokrenut početkom te godine. Tamo od svibnja 1942., zamijenivši Ivu Bogdana, radi kao glavni urednik. Na istoj je dužnosti ostao sve do Božića 1944. godine, kada je smijenjen zbog navodnih optužbi da tjednik više nije ustaški po pisanju već samo po naslovu. Na njegovo je mjesto postavljen Franjo Nevistić. Preostala četiri mjeseca, dakle do kraja rata, Mortigijija nije obavljao nikakvu dužnost.

Mortigijija je bio član Ustaškog pokreta prije izbijanja rata, a kada je slom Nezavisne Države Hrvatske već bio očit, Mortigijija s još tridesetoricom novinara 6. svibnja 1945. godine bježi u Austriju. U Austriji provodi više od godinu dana. Do 1946. bio je smješten u izbjegličkom logoru, čija se lokacija s vremenom premještala. U logoru je, skupa s Nevistićem, organizirao predavanja o hrvatskoj povijesti, što se i vidi iz pisama koje je od tamo slao prijatelju Pavlu Tijanu u Madrid. Tamo također organizira Inicijativni odbor Hrvata-izbjeglica u Koruškoj. Za vrijeme boravka u logoru pokreće novine *Danas i sutra*. Izašao je jedan jedini primjerak, koji se tiskao na svega dvije stranice, a one su trebale predstavljati glas hrvatskih izbjeglica u Austriji. Britanske okupacijske snage predale su Mortigijiju novim jugoslavenskim komunističkim vlastima te je 2. rujna 1946. iz Austrije doveden preko Maribora u Zagreb. Nakon toga počinje istraga, na osnovu koje ga zagrebački Okružni sud 8. rujna 1947. godine osuđuje na smrt strijeljanjem i gubitak svih građanskih prava. Vrhovni sud NR Hrvatske je tu osudu potvrdio 23. rujna 1947. godine, a strijeljan je 23. listopada 1947., navodno u okolici Samobora (Macan 1996: 7).

U neovisnoj je Hrvatskoj Mortigijijin sin krajem 1990-ih godina zatražio poništenje presude svome ocu. Sudsko je vijeće pregledavalo Mortigijijine tekstove iz *Hrvatskog naroda* i *Spremnosti* te zaključilo kako oni uglavnom bilježe političke stavove i težnje hrvatskog naroda i hrvatske države sukladno okolnostima tadašnjeg vremena.¹ Nakon dugotrajnog sudskog postupka, Županijski sud u Zagrebu 2003. godine, poništava presudu zagrebačkog Okružnog suda. Ovom presudom Tias Mortigijija oslobođen je optužbi zbog kojih su mu

¹ https://old.hnd.hr/hr/novine/show/48137/index.html?fbclid=IwAR1B2qPVTs2sbFJh1afJ6aeJaFIsOAIJ_BjGcchU6DQmltB6DIOQhflZWgQ

oduzeta politička i roditeljska prava, prava na mirovinu i pomoć socijalnog osiguranja te sva njegova tadašnja imovina. Uz to, vijeće je konstatiralo da je Mortigija osuđen zloporabom političke moći u režimu „nedemokratske jugokomunističke ideologije“, koja je kažnjavala svakoga tko se nije slagao s tadašnjim režimom.²

²https://old.hnd.hr/hr/novine/show/48137/index.html?fbclid=IwAR1B2qPVTs2sbFJh1afJ6aeJaFIsOAIJ_BjGcchU6DQmItB6DIOQhfZWgQ

3. Uspostava NDH

Do nastanka NDH došlo je napadom Trećeg Reicha i njegovih saveznica, prvenstveno fašističke Italije, na Kraljevinu Jugoslaviju. Njemačka je vojska objavila rat bombardiranjem Beograda 6. travnja 1941. godine. Već 10. travnja njemačka vojska ulazi u Zagreb, dok je Beograd osvojen dva dana kasnije. Nijemci su iznenađujuće brzo ostvarili vojne uspjehe, a u prilog im je išlo to što se jugoslavenska vojska precijenila oko sposobnosti branjenja vlastitog teritorija. Prije napada na Jugoslaviju Hitler odlučuje rascijepiti državu kako bi u njoj osnovao formalno samostalnu, ali u biti vazalnu hrvatsku državu, koristeći nezadovoljstvo Hrvata međuratnim jugoslavenskim režimom. Hitler šalje svojeg izaslanika, koji 1. travnja uspostavlja kontakt s Vladkom Mačekom kako bi vidio spremnost HSS-a na suradnju s Nijemcima. Maček se na kraju ipak odlučuje podržati opstanak jugoslavenske države pa Nijemcima ne preostaje ništa drugo nego prikloniti se ustašama, koje su već ranije podržavali Talijani.

Ustaše su, naime, bili nacionalistička organizacija koju je 1929. godine u Italiji osnovao Ante Pavelić po uzoru na fašiste, Ta je organizacija u međuratnim godinama koristila terorističke metode. Oni su bili odgovorni i za atentat na kralja Aleksandra 1934. godine u Marseillesu. Ustaše su se kao pokret ideološki zasnivali na agresivnom nacionalizmu i separatizmu, a najveću pažnju posvećivali su borbi protiv srpskog centralizma i hegemonije koja se odvijala u ondašnjoj Kraljevini Jugoslaviji.

Nakon ulaska njemačkih trupa u Zagreb, Slavko Kvaternik, bivši visoki austro-ugarski časnik i kasnije drugi čovjek ustaškog režima, u ime Ante Pavelića, 10. travnja 1941. godine proglašava NDH, koju istog dana priznaju Italija i Njemačka, a samo dan kasnije poglavnik Pavelić imenuje vladu. Sukladno svom defetističkom stavu, Vladko Maček 10. travnja poziva cijeli hrvatski narod da se pokori novoj vlasti (Steindorff 2001: 174).

NDH-a kao oznake svoga identiteta ističe katoličanstvo, ali ugledavši se na Starčevića i njegov pokret prihvaćaju i muslimane kao "cvijet hrvatskog naroda". Prepustili su muslimanima Meštrovićev paviljon i pretvorili ga u džamiju, što nije bilo od prevelike koristi režimu jer su se često i prema muslimanima odnosili kao građanima drugog reda. Po uzoru na njemačku ideologiju nacionalsocijalizma „krvi i tla“, ustaše su se kao pokret vodili po uvjerenju da su Hrvati seljački narod, a glavni argument bio im je taj što je svaki Hrvat imao pretke koji su bili seljaci.

Kao i ostali fašistički režimi, režim NDH također se temeljio na nasilju, a dokaz je tome, kako sam već spomenuo, da je ustaški pokret počeo kao teroristička organizacija. Odmah na

početku preuzimanja vlasti javljali su se problemi, jer je dolazilo do nasilja od strane neformalnih grupa, koje su počele izmicati kontroli državnog vodstva. Kasnije te neformalne grupe uklapanjem u ustaški pokret postaju nositelji organiziranog nasilja, koje se ponajviše odnosilo na Srbe, Židove i Rome. Počinje razdoblje otvaranja brojnih ustaških logora u koje su masovno zatvarane već spomenute etničke i vjerske skupine, ali i Hrvati koji se nisu slagali s ustaškim režimom. Najveći logor u NDH bio je Jasenovac, od čijeg se broja žrtava i danas vode brojne polemike.

Zakonskom odredbom o obrani naroda i države, 17. travnja 1941. doneseno je da onaj tko imalo povrijedi čast i životne interese hrvatskog naroda može računati na smrtnu kaznu. Steindorff piše kako je „širina i nejasnost tog kaznenog djela ostavljala slobodan prostor samovolji“ (Steindorff 2001: 180). NDH od svog osnutka nije imala najširu potporu i povjerenje svog naroda, što se u stalno smanjivalo, jer je ustaški sustav zloupotrebljavao vlast i kontinuirano se koristio nasilnim metodama. NDH je bila ovisna o Njemačkoj i Italiji do njezine kapitulacije 1943. godine. Ustaše su kao saveznici bili opterećeni i zahtjevom da njihovi dragovoljci ratuju izvan svojih granica, a i da prisilno šalju radnike u njemačke tvornice, čemu se nisu mogli suprotstavljati „Hrvatske trupe su upućivane kao saveznice Wehrmachta na Istočnu frontu, među ostalim ciljevima i na Staljingrad, što doprinosi nezadovoljstvu u zemlji“ (Steindorff 2001: 180).

Za vrijeme NDH javljaju se pokreti otpora novoj vlasti. S jedne je strane bio četnički pokret, temeljen na srpskoj nacionalističkoj ideologiji, a s druge partizani koji djeluju pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije, protiv kojih ustaše stalno vode oružane borbe. Kraj rata obilježilo je nastojanje da NDH prijeđe na stranu zapadnih saveznika kako bi spasili državu. Ustaški je režim pokušao sačuvati svoju državu pa se Pavelić u pismu 4. svibnja 1945., samo pola godine nakon što je krvavo ugušio puč Lorković-Vokić, koji je imao istu namjeru, tvrdio Britancima i Amerikancima kako NDH nije bila fašistička država, nego je samo vodila obrambeni rat. Saveznici su to pismo ignorirali, a Pavelić, svjestan što to znači, morao je pobjeći iz Zagreba. Partizani su 8. svibnja 1945. ušli u Zagreb, gdje im se nije pružao gotovo nikakav otpor, a u danima nakon rata počeli su obračuni s pripadnicima i simpatizerima ustaškog pokreta. Ostaci ustaške vojske uspjeli su pobjeći od partizana u Austriju gdje su se svojevrijedno predali Britancima, ali su kasnije mahom izručeni i nemali dio ih je likvidiran, što je zapamćeno kao "bleiburška tragedija" (Steindorff 2001: 186).

4. Novinstvo u NDH

Novine *Jutarnji list* prve su donijele informaciju o izbijanju rata, a kasnija uspostava NDH značila je kraj hrvatskog građanskog novinarstva kakvo je do tada postojalo. Dana 11. travnja 1941. godine, *Obzor* donosi vijest o takozvanom uskrsnuću hrvatske države te hvalospjev ustaškom vođi Anti Paveliću. Iz takvog sadržaja uviđa se da je *Obzor* u to vrijeme već bio pod kontrolom i upravom ustaša. Ustaški režim pokrenuo je svojevrsnu „kulturnu revoluciju“, a jedan od dijelova takve politike u potpunosti je podređivao novinske kuće državnim institucijama. Glavna načela ustaškog pokreta morali su postati službena državna ideologija i novi nacionalni svjetonazor koji bi se potom oglašavao putem medija.

Prva institucija putem koje se nadzirao tisak bio je Hrvatski državni novinski ured (HDNU), koji je kasnije istu ulogu obnašao pod nazivom Hrvatska izvještajna služba (HIS). Obje institucije odgovarale su izravno vladi NDH, a glavni cilj bilo im je gašenje svih onih listova koji nisu bili proustaški. Uz to, spomenute su institucije imale zadatak osigurati da se u svim medijima sukladno ustaškim interesima izvještava o situacijama u zemlji i na inozemnim bojištima. HIS je bio organiziran u odsjeke specijalizirane za razna područja ovlasti, od domaćeg tiska, inozemnog tiska do stranih novinara u Hrvatskoj. Glavni čovjek HIS-a bio je Ivo Bogdan. Dio vlade bio je i Državni izvještajni i promidžbeni ured (DIPU) te nova izvještajna agencija Velebit (Najbar-Agičić 2015: 153-154).

Nestankom građanskog tiska dolazi i do provođenja čistke među novinarima. U pravilniku Hrvatskog novinarskog društva (HND), donesenom 23. rujna 1942., stoji kako bi svaki novinar trebao biti član ustaške organizacije, što novinare automatski čini izvršiteljima volje tog režima. Upravo zbog toga dolazi do otpuštanja novinara koji su smatrani nepodobnima, a oni koji su se oglušili takvim zakonima bili su podvrgnuti progonu. U konačnici, takva pravila i intervencije imale su presudan utjecaj na ograničenje slobode izražavanja i slobodu tiska.

Najvažniji dnevnik u doba NDH-a bio je *Hrvatski narod*, nastavak lista koji je ranije uređivao ustaški dužnosnik Mile Budak, a prije početka rata, u ožujku 1941. godine, bio je i zabranjen. *Hrvatski narod* u to je vrijeme bio glavno glasilo ustaškog pokreta pa je prvi broj lista objavljen već 10. travnja 1941. godine. List je na svojim stranicama uzdizao politiku NDH i Trećeg Reicha te stvarao Pavelićev kult vođe, identično se odnoseći i prema Hitleru i Mussoliniju, a kao glavne neprijatelje hrvatskog naroda isticao je Židove, Srbe, komuniste i masone (Najbar-Agičić 2015: 154). *Hrvatski narod* isticao se i senzacionalističkim naslovima, uporabom boje te grafičkom stilizacijom. Drugi po važnosti list u NDH bio je *Novi list*,

kasnije preimenovan u *Nova Hrvatska*, a bio je namijenjen široj publici i stoga se u njemu nešto diskretnije isticala ustaška orijentacija.

Uz dnevne tiskovine objavljivali su se i tjednici, a među njima bila je *Spremnost*, zacijelo i najvažniji tjednik ustaškog pokreta. Izlazio je od 1. ožujka 1942. do 6. svibnja 1945. godine. Njegov je pokretač i prvi glasni urednik bio Ivo Bogdan, dok su kasniji glavni urednici bili Tias Mortigjija, Zlatko Petrak i Franjo Nevistić. Iako je *Spremnost* imala snažni ustaški karakter, tijekom Mortigjijinog vodstva ipak se postupno odmicala od načina pisanja ostalih listova u NDH-a, posebice kada se radilo o izvještavanju o vanjskopolitičkim događajima. Kritički se odnosila prema Talijanima, a bilo je i tekstova koji su se iz ustaškog ugla mogli okarakterizirati anglofilskima.

U to je vrijeme izlazio i informativni tjednik Hrvatskog novinarskog društva, *Nedjeljne vijesti*, koji 1943. godine mijenja naziv u *Novine*. Uz njih, tiskali su se i časopisi gospodarske i kulturne problematike kao što su *Gospodarstvo*, *Hrvatski radnik*, *Plug*, *Plava revija*, *Hrvatska revija* te na kulturne teme usmjereni *Vienac*. Od satiričkih listova ističu se *Šilo* i *Vrabac* u kojima su se, na karikaturalan način, prikazivale vođe zapadnih saveznika i sovjetski lider Staljin. Svi navedeni listovi izlazili su uz financijsku potporu države.

U novinstvu NDH važno je bilo pitanje pravopisa, a nametao se „korijenski pravopis“, za kojeg se tvrdilo da je originalni hrvatski, što je značilo odbacivanje navodnog utjecaja srpskog jezika. Treba istaknuti kako je korijenski pravopis uveden u vrijeme NDH-a priručnikom *Koriensko pisanje* iz 1942. godine i *Hrvatskog pravopisa* iz 1944. godine. Bio je to odraz radikalizacije političkog stanja u državi i samim time odbacivanje velikog dijela hrvatske jezične baštine. No, njegovim korištenjem većina je novinara često griješila jer su bili naviknuti na stari pravopis (Najbar-Agičić 2015: 155-156).

4.1. Čistke u novinskim redakcijama

Nakon proglašenja NDH-a nisu svi novinari bili naklonjeni ustaškoj ideologiji. Svjesni te situacije, vlasti su odlučile stvoriti zakone i konkretnim represivnim mjerama, provode čistke u redakcijama te se zauzimaju za čvrstu kontrolu cijelog medijskog sektora. U proljeće 1941. godine, u vrijeme kada se formiraju novinske redakcije, postojalo je više suprotstavljenih tabora koji se bore u svrhu kontrole tiskovnih medija u NDH-a. Novinari, kao što su Ivo Bogdan, Tias Mortigjija, Danijel Uvanović, Stjepan Hrastovec i Stipe Tomičić stvorili su jedan krug, dok se druga skupina okupila oko Ante Oršanića iz reda studentskog društva „August Šenoa“, a treća skupina oko prvog glavnog urednika *Hrvatskog naroda* Dragana

Bumbara i ministra Mile Budaka. Četvrta skupina može se protumačiti kao stranački lobi ustaških časnika emigranata, poduprtih Poglavnikom, a formirana je pod vodstvom pukovnika Josipa Mrmića i na nju se oslanjala novinarska grupa predvođena Matijom Kovačićem i Mijom Toljom (Labus 2011: 44).

Ustaško vodstvo imalo je pred sobom cilj kojim su htjeli usmjeravati rad novinara i njihov izričaj. Tako je poglavni pomoćnik Mijo Bzik, tada povjerenik za novinstvo, službenim pismom tražio kako bi ton listova trebao biti samo ustaški i da bi trebali veličati lik i djelo poglavnika Pavelića, a vanjskopolitičke teme trebale su koristiti prijevode od svojih savezničkih listova. Iako je to bila naredba, ona se nije u praksi provodila, ali zato pritisak prema novinarima nije slabio sve do pred svršetak rata. Kažnjavala se i najmanja pogreška novinara. Novinari dotad najvažnijih informativnih listova bili su stavljeni u drugi plan, a na njihova su mjesta došli novi mlađi kadrovi koji nisu na najbolji način obavljali zadane poslove. Na prvoj skupštini novinara NDH-a, 16. srpnja. 1941., na popisu je bilo 147 novinara koji su do tada radili kao novinari u Banovini Hrvatskoj, a samo njih 81 bilo je odabrano kao novinari koji odgovaraju za pisanje pod ustaškim režimom. Mnogi od tih nepoželjnih dobili su otkaz te im je tako bila ugrožena egzistencija (Labus 2011: 44).

4.2. Cenzura u novinstvu

Do cenzure u NDH-a došlo je nakon uspostave nove države, a proveli su je Ivo Bogdan i Tias Mortigijja. Njih dvojica ukidaju predcenzuru tadašnjeg državnog tužitelja Kraljevine Jugoslavije, no kako je bio veliki broj neiskusnih novinara, smatrali su da se stanovita cenzura morala održavati još neko vrijeme. U NDH-a predcenzura se provodila u DIP-u odnosno GRP-u. Pravo na uvid rada propagandnog djelovanja imalo je Ministarstvo unutarnjih poslova. Ako bi dolazilo do nekakvog propusta, mogućnost za obustavljanjem tiska i zapljenu imali su od strane državne cenzure povjerenici MUP-a, a zbog toga su ih se novinari i urednici pribojavali. Kontrola nad medijima bila je prisutna do staljingradske bitke 1943., a poslije nje kontrola postaje blaža. Glavno ravnateljstvo za promidžbu bilo je zaduženo za kontroliranje novinskih izvještaja o ratu, a također su nadzirali agencijske objave Hrvatskog dojavnog ureda. Ako je dolazilo do bilo kakve pogreške u izvještavanju, moralo se pismeno obrazlagati o razlozima te pogreške. Urednici su imali strah od cenzure i zbog toga je dolazilo do puno propusta u njihovom radu. Novinstvo NDH-a je od samog početka bilo u krizi upravo zbog cenzure i represije prema novinarima pa su novine bile nekritične i pristrane. Građanstvo je zbog toga slabo vjerovalo tiskovinu, pogotovo pred kraj rata. Prevelike cenzure i autocenzure

u redakcijama dovodile su do velikih poteškoća tijekom distribucije listova i njihovih objavljivanja na vrijeme. Zato je trebalo djelovati pa je Hrvatsko novinarsko društvo tražilo rješenje u imenovanju više cenzora, točnijih uputa za pisanje te suradnju nadležnih ustanova koje po prirodi posla paze na pisanje novinara Državnog izvještajnog i promidžbenog ureda, Ministarstva vanjskih poslova i Ministarstva obrta, veleobrta i trgovine. Ti zahtjevi trebali su osigurati distribuciju i izlaženje listova na vrijeme, a novinarima u režimskim uvjetima lakše i jednostavnije obavljanje posla u restriktivnim okvirima državne politike prema medijima (Labus 2011: 53).

5. *Spremnost*

Tjednik *Spremnost* bio je najvažniji ustaški list i bio je namijenjen za cijelo područje NDH. Izdavač mu je bio Ustaški nakladni zavod. Kako je već navedeno, izlazio je od ožujka 1942. pa do svibnja 1945. godine. Pokrenut je nešto kasnije od ostalih listova, a njegov pokretač i organizator, ujedno i prvi glavni urednik bio je Ivo Bogdan, dok kao odgovornog urednika nalazimo Zlatka Petraka. Od broja trideset i devet pa sve do Božića 1944. glavni urednik i ravnatelj bio je Tias Mortigijja, dok je od siječnja 1945. njegovu funkciju preuzeo Franjo Nevistić (Labus 2011: 65).

Prvi broj tjednika *Spremnost* izlazio je s podnaslovom „misao i volja ustaške Hrvatske“, a prvi je broj tiskan 3. ožujka 1942. godine (Novak 2005: 289). Urednički profil tjednika temeljio se na uzdizanju hrvatske državnosti te isticanju kako je hrvatski narod prava snaga i vrijednost u sadašnjosti te stalni ideal za budućnost. Poistovjećivanje ustaštva s Hrvatskom, glorifikacija njezine povijesti, a pogotovo borbe za obnovu državne nezavisnosti bili su glavni temelj ustaške ideologije, koju je list uporno promovirao. Ustaška organizacija bila je zaslužna za sve to, a Ivo Bogdan tu je ideju provodio kroz čitavu 1942. godinu. Analiza *Spremnosti* potvrđuje nedvojbenu pripadnost ustaškog pokreta totalitarnim režimima, od čega taj tjednik isprva nije bitno odstupao. Prema Božidaru Novaku, list je propovijedao ustašku ideologiju i isticao kako je ona najveći protivnik parlamentarne demokracije. Nasuprot tome, prenosi kako je list *Spremnost* davao veliku pozornost kulturnom životu odnosno *kulturnoj rubrici* u kojoj su surađivali mnogi znanstvenici i kulturni radnici. Njih čak 250 je surađivalo s listom a književna rubrika održala se do samog kraja.

Trpimir Macan u svojoj znanstvenoj analizi *Spremnosti* primjećuje kako se uređivačka politika 1943. godine i dalje provodila autoritarno i prema načelima zemalja Osovine. Također, i dalje se pisalo protuvelikosrpski i protujugoslavenski, ali naglasak je i dalje bio na opstanku hrvatske države. Ipak, odvajali su hrvatsku povijest i narod od ustaškog pokreta a kroz sadržaj novina češće progovarali o pogreškama i slabostima ustaške vlasti. Macan uočava da je pod uređivačkom politikom Tiasa Mortigijje 1944. godine bilo primjetno nastojanje da se smanji količina ustaških tema i slika Ante Pavelića. Kasnije je upravo to dovelo do smjenjivanja Mortigijje i nekih njegovih suradnika. Pred kraj NDH-a, *Spremnost* počinje promicati ideju spašavanja države pod svaku cijenu, bez obzira na ideologije i postojećih pozitivnih te negativnih mišljenja o državi (Macan 1998: 355).

6. Uređivačka politika Tiasa Mortigjije

6.1. Odnos prema Osovini i ustašama

Kako bismo bolje usporedili i vidjeli je li Mortigjija pisao novinarski korektno ili je neke stvari svjesno preuveličavao i ideološki prenaglašavao, zbog poznatih okolnosti u kojima se nalazio, a i u kojim je uvjetima pisao svoj životopis, treba analizirati kako se odnosio prema Osovini, točnije Talijanima i Nijemcima, ali i samom ustašama.

6.1.1. Odnos prema Talijanima

Talijani već od samog početka djelovanja *Spremnosti* nisu skrivali nezadovoljstvo listom. Javljali su se prigovori i postavljali zahtjevi koje su Talijani prosljeđivali službama za novinstvo i ministarstvu vanjskih poslova. Mortigjijinim dolaskom na vodstvo lista stanje se dodatno pogoršava, Ako se tome pridodamo da je bio rodom iz južne Hrvatske, koja je nemalim dijelom bila pod Mussolinijevom kontrolom, jasno je da su se Talijani prema njemu odnosili vrlo rezervirano. Sliku upotpunjuje činjenica da nije imao poznanstva i da nije održavao osobne veze s Talijanima u samom Zagrebu. Prema Mortigjijinim riječima, on „nikada nije ušao u Talijanski kulturni institut, bio u poslanstvu niti razgovarao s nijednim diplomatskim predstavnikom i činovnikom“ (Mortigjija 1996: 79). Moglo bi se, štoviše, ustvrditi da se klonio svakog doticaja s Talijanima.

Uz službene i poluslužbene zahtjeve prema novinstvu putem hrvatskih vlasti, dočeka ga je još jedan problem s kojim se trebao suočiti. Talijani koji su živjeli i radili novinarski posao u Zagrebu, željeli su pod svaku cijenu ostati u Hrvatskoj jer im je bilo ugodno tamo živjeti, a glavni razlog bio je to što su zapravo htjeli izbjeći odlazak u vojsku. Mortigjija piše: „Kako bi im odobrili boravak morali su to opravdati radom i utjecajem na list, pa su, obasipali uredništvo člancima, čak su se odricali i honorara ne bi li im se ime i prezime pojavilo u tisku.“ (Mortigjija 1996: 79). No kad su vidjeli da im to neće pomoći, počeli su prisilno stvarati politička pitanja. Tipično je primjer kako se Mortigjija odnosio prema Talijanima kada odbija uvrštavanje članka o jednom pjesniku, nakon čega odmah dolazi do intervencije, no on usprkos tome članak odbija objaviti i u sljedećem broju. Talijani su se sve više bunili te su čak slali žalbe ministru vanjskih poslova ne bi li on izravno utjecao na Mortigjijinu odluku. Govore mu da nema potrebe to raditi pogotovo zbog činjenice što to nije politički već

književni članak. Mortigjija tu nije popustio te je izjavio da odluku ne želi mijenjati, a ako time šteti državi spreman je i na posljedice.

Mortigjija na kraju članak nije objavio, već ga je zajedno sa slikom spremio u ladicu. Mortigjija piše da se zainatio i na nekim sitnicama poput otklanjanja talijanskih novela, članaka s područja talijanske književnosti i kulture, odbijajući uvrstiti i "dobre priloge naših pisaca u kojima je bila riječ o rimskom vremenu kod nas." (Mortigjija 1996: 80). Nakon kapitulacije Italije uredništvo lista dalo si je oduška objavljivanjem do tad nepodobnih članaka i priloga, ali uz sve to javljaju se i poteškoće s Nijemcima (Mortigjija 1996: 80).

6.1.2. Odnos prema Nijemcima

Odbojan stav kakva se uočavao prema Talijanima nije bio moguć prema Nijemcima, ali se s „ustrajnim nastojanjem i zalaganjem moglo njihovo uplitanje otkloniti“ (Mortigjija; 1996: 80). Istaknutije Nijemce Mortigjija nije osobno poznao. Nepodržavanje društvenih veza s njemačkim dužnosnicima nije mu koristilo u radu, ali na ruku mu je išlo to što ga oni nisu ni pozivali na svoje priredbe i primanja. Na njihova upozorenja, žalbe i upute, tražio je i nalazio načine da ih ne prima direktno, nego samo putem novinskih vlasti i ministarstva vanjskih poslova. Činio je to iz dva razloga, „prvi, jer se tako treba obraćati sa strancima i inozemcima, a drugo zbog toga što se službenim putovima ne može sve i onako sugerirati ili tražiti kao neposrednim 'prijateljskim razgovorom'“ (Mortigjija 1996: 81). Svim sredstvima smanjivao je ograničenja i prepreke u svom radu, a poteškoće vezane uz držanje prema Nijemcima nisu do kraja prestale. Prema Mortigjiji, „dolazilo je do kritičnih stanja i skliskog izvlačenja vezano za razotkrivanje pravog lica Nedićeve 'vlade narodnog spasa'. Iz nekih izjava i govora Nedića prepoznaje se, da polemizira s listom *Spremnost*, što je dovelo do prosvjeda u Beogradu tamošnjih njemačkih okupatora“.

Kada je u njemačkom, a posebice u bečkom novinarstvu, došlo do pojačanog i čestog iznošenja te promicanja ciljeva njihovog „Südostpolitik“, koje je bilo u cijelosti upravljano protiv Hrvatske i interesa hrvatskog naroda, *Spremnost* je na kraju odlučila upoznati širu javnost. Naravno, svoje nezadovoljstvo nisu mogli pokazati prosvjedima jer su u prijevodima donosili članke njemačkih novina, stoga su za zadiranje morali nalaziti na druge načine (Mortigjija 1996: 82).

Cenzura je pod pritiskom Nijemaca zahtijevala da se na neko vrijeme ostave pitanja izražavanja nezadovoljstva Hrvata nacističkom imperijalističkom politikom. Tražila je i zabranu pojedinih dijelova teksta; „Najviše muka bilo je s rubrikom *Odjeci iz svijeta*“, piše

Mortigijija, te dodaje da je to zbog „uzimanja tekstova iz stranog novinstva (savezničkog i neutralnog), tvrdeći kako je ta rubrika bila namijenjena kako bi javnosti pružila sliku političkih kretanja i stanja u svijetu ponajviše oko ratne problematike“ (Mortigijija 1996: 82). Kada se pojavila propaganda o novom tajnom oružju, u *Spremnosti* se o tome nije pisalo ni slovo, iako se to zahtijevalo. Mortigijija se, međutim, spretno služio trikovima kako bi se to izbjeglo. U svom životopisu prepričava kako je namjerno zakasnio s danom izlaska lista, jer bi time preskočio Hitlerov rođendan, tako da list izađe bez prigodnog članka (Mortigijija 1996: 82). Zaustavio je i *gospodarsku rubriku* zbog obasipanja propagandnim stručnim priložima i znanstvenim radovima od strane njemačke komore u Zagrebu. Otkriva da je bilo teško napredovanje u radu uz takve odnose s Nijemcima i da mu se savjetovalo kako je u njegovom interesu da bude u dobrim odnosima s njima. Također su mu savjetovali da im počne izlaziti u susret, da ih ne ignorira, jer će ga u suprotnom srušiti ako nastavi po svome. Spreman u tom trenutku napustiti uredništvo, odlučuje te savjete odbiti (Mortigijija 1996: 80).

6.1.3. Odnos prema ustašama

Mortigijija u svome životopisu tvrdi da je njegova rezerviranost i razilaženje s ustaškim krugovima krenulo još 1936. godine, a trajalo sve do samog kraja njegova vođenja lista. Tijekom obavljanja funkcija ravnatelja i urednika lista nalazio se na izloženom mjestu jer, kako tvrdi, nije pripadao nijednoj od ustaških skupina. Njegova društveno-politička neopredijeljenost privlačila je još više sumnje različitih interesnih grupa. Prema brojnim prigovorima, tjednik *Spremnost* je pod palicom Mortigijije po načinu i duhu pisanja bio nešto posebno. Uz ustaške ideološke prigovore zamjerali su mu njegov negativni odnos prema saveznicima, tj. Nijemcima i Talijanima. Sve to mu je dosta otežavalo rad, ali i još više ga usmjeravalo na dosljednu ustrajnost u izlaganju i zastupanju nacionalističkih pogleda i nacionalističkog smjera samog lista. Bitna zamjerka, koja je u konačnici utjecala na njegov progon iz lista bila je ta da su novine ustaške samo po svom imenu. Državni dužnosnici počinju prigovarati i upozoravati kako je prošlo puno brojeva *Spremnosti*, a da ni u jednom od njih nije bilo spomenuto ustaško ime. Također su se pitali zašto se više ne objavljuju Poglavnikove slike, jer su se druge tiskovine toga strogo držale.

Time se očitovala i sumnja državnih vlasti prema Mortigijiji, ali je on je nastojao da takve sumnje umanjuje. Državne organizacije zahtijevale su u listu slike političkog sadržaja te su mu iste slali službenim ili poluslužbenim putem. Objavljivanje tako primljenih slika pomoglo mu je da se izvuče od prikazivanja i komentiranja određenih događaja i pojava, što se zapravo od

lista najviše i tražilo. Dosta prigovora bilo je na račun okupljanja suradnika koji nisu ustaše ili su im bili neskloni, dok se, s druge strane, ponekad odbijala suradnja s piscima ustašama. Mortigijja piše: „Stvarala se kratka legijica poniženih i uvrijeđenih, čiji su rukopisi bili spremni u ladicu i bacani u urednički koš“ (Mortigijja 1996: 84). Da su ti članci ugledali svjetlo dana, *Spremnost* bi demantirala svoju svrhu i zadatak nacionalističkog i kulturnog glasila u NDH-a. Mortigijja je za neobjavljivanje takvih članaka pronalazio razne izgovore, no neuspješno jer su zadužene organizacije zapazile da se ustaški članci mogu jedva izbrojiti na prste jedne ruke. To je dovelo do zaključka da ih je objavljivao samo kad više nije bilo mogućnosti za njihovo izbjegavanje. Mortigijja govori kako je “pri svemu ovome nastupao kao nacionalist u smislu svojih gledanja o ocjenjivanju, u sklopu sazdanog uvjerenja o ustaškoj problematici, te kako je vršio svoju publicističku dužnost” (Mortigijja 1996: 84).

Još jedan u nizu prigovora ustaša prema Mortigijji bio je taj što u uredništvu *Spremnosti* nema ustaša. Ni jedan od urednika i stalnih vanjskih suradnika nije bio formalni pripadnik ustaškog pokreta, a isti slučaj bio je i s pomoćnim osobljem uredništva te čitavim osobljem uprave lista. Početkom zime 1944. dolazi od strane poslodavaca poziv novinarima da se učlane u ustaški pokret. Mortigijja to otklanja upozorenjem Glavnom ravnateljstvu da se vrijeđaju i prisiljavaju kolege koje svoj posao obavljaju savjesno te da samim time imaju pravo u svojim političkim opredjeljivanjima ostati slobodni u odnosu na ustaški pokret. Tvrdi da je taj potez u ustaškom vodstvu ocijenjen kao veliki i strašan grijeh te kako je upravo to bila kap koja je prelila čašu. Nakupljala su se negodovanja i osjećao je kako je kraj sve bliži pa je tako s Božićem 1944. godine i službeno prestao djelovati kao publicist i novinar (Mortigijja 1996: 85).

6.2. Mortigijjino vođenje tjednika *Spremnost*

Mortigijja vođenje i uređivanje lista u svojem životopisu opisuje kroz rad na najbitnijim rubrikama. Prvu koju ističe i kojom se *Spremnosti* dosita bila iznimno važna je *Kulturno-književna rubrika*. U njoj je vladala anarhija, a ona je, kaže, dovela do slobode izlaganja te raznolikosti pogleda i ocjenjivanja. Mortigijja nije ograničavao pisce u tematici njihovih članaka ali jedino u što je intervenirao su bili rukopisi, i to u dogovoru s autorima, kako bi se iz cenzurnih razloga ipak omogućilo objavljivanje članka. Imena suradnika i njihove teze razvijale su različita shvaćanja i ideje, ne samo one koje su trebale biti u duhu „službene ideologije“. Objavljenim pozitivnog članka o Miroslavu Krleži, nastale su prve polemike u listu te se list zapljenjuje i dobiva stroge opomene.

U *Kulturno-književnoj rubrici* objavljivale su se i reprodukcije umjetničkih djela, koje su uključivale vrijedna likovna ostvarenja, pa i onih autora za koje je Mortigjija znao da su prebjegli u partizane i zbog toga je bio upozoravan, no on se pravdao da vijesti nisu točne.

„U kulturno-književnom dijelu lista dalo se manevrirati, a razlog tomu bilo je jer se izvana vrlo malo zadiralo, sprječavalo i sužavalo, što je bilo od velikog, posebnog značaja u radu“ (Mortigjija 1996: 87). *Kulturno-književna rubrika* bila je sustavno posvećena hrvatskim pojavama i pitanjima, iz načelnih i praktičnih razloga, jer je to bio prvotni zadatak hrvatskog glasila i time se lakše mogla otkloniti nepoželjna suradnja i odbijati zahtjevi. „Neizravno putem književnih i povijesnih priloga, davalo se oduška onome što nije išlo izravno na političkim stranicama“ (Mortigjija 1996:88). U okvir ove rubrike spadali su prikazi i kritike svih novih knjiga i izdanja, i to ne samo književnih, kulturnih i znanstveno-stručnih. Prema Mortigjiji, „tu je bila upravo tegobna muka mimoilaziti neka politički-propagandno razvikana izdanja, inače bez vrijednosti ili ideološki tako postavljena i obrađena, da nijesam htio nikako donijeti pozitivan prikaz, dok negativni ili u dostatnoj mjeri kritički, dakako ne dolazi u obzir, da bi se mogao objaviti, pa najbolje staro iskušano pravilo - urota šutnje“ (Mortigjija 1996: 88). Uporno su zahtijevali od Mortigjije da piše o tim knjigama, ali se uspio nekako izvlačiti kako je previše zauzet. No, sve su mu to pamtili.

U humorističkoj rubrici *Umjetnički svijet*, Mortigjija je svoje tekstove objavljivao pod pseudonimom Pomet. Ta je rubrika bila kutak kritike i satire usmjeren javnom životu. Nije se ograničavalo na umjetničke krugove i svijet, već se obuhvaćalo i šire od toga, koliko se u tom trenutku moglo. Teme koje su se obrađivale bile su nestručnost i nekompetentnost, životne neprilike i teškoće, nametljivi i protežirani diletantizam, birokracija itd. Sve to Pomet je pretresao na svoj originalan način, koji mu je mnogo toga dozvoljavao, a izlazio je svaki petak ujutro. Kako piše Mortigjija. „bio je najčitaniji i najiščekivaniji dio lista *Spremnost*“ (Mortigjija 1996: 88). Ali nije sve išlo prema planu jer se u to uplela cenzura, a one koje su prozivali tražili su načine kako bi ugasili rubriku, a to se jedva izbjeglo. Autor Pomet bio je nepoznat javnosti i tako je ostalo do kraja. Odgovornost za napisano preuzimao je Mortigjija, tvrdeći u životopisu „da se nije moglo znati da je on Pomet, bar ne u svim priložima i samim time odgovornost je otupljivala“ (Mortigjija 1996: 89). Nije želio odati tko je Pomet ni na najsupornija traženja. Mortigjiji je ova rubrika bila najdraži posao u listu, jer je rubrika imala političko obilježje a bila je kutak donekle moguće kritike i upozorenja narodu.

Gospodarska rubrika nije dugo trajala, jer se nije moglo pisati o domaćim pitanjima konkretno, još manje ozbiljno i kritički. Nije imalo smisla to nadomještavati ograničenim teorijskim raspravljanjima ni apstraktnim kritiziranjem trenutnoga režima. Mortigjija ukida

rubriku zbog toga što su dolazila određena obavještenja, praktične upute i savjeti koji nisu spadali u način rada tjednika takvog tipa. Mortigijija izdvaja „kako je veliki uspjeh bio u onome o čemu *Spremnost* nije iznosila ili je pak prerađivala neke od članaka“ (Mortigijija 1996: 89). Smisao tih tekstova bio je mijenjan koliko je to bilo moguće.

Toliku raznolikost *Gospodarskoj rubrici* dali su brojni pisci suradnici koji su iznosili i zastupali različita mišljenja i ideje, i to u najvećem dijelu demokratskog obilježja, konzervativnog i liberalnog, čak i socijalističkog smjera. Kvantitativno i kvalitativno najmanji i najslabiji odjek imali su službeni pogledi i njena ideologija. Nastojalo se da se ne ograničava sloboda u takvim razmišljanjima. Prema pisanju Mortigijije, „do publicističkog ostvarenja mogu doći različni političko-socijalni pogledi i ocjenjivanja na širokoj temeljnoj platformi naše narodne individualnosti i načelnog pozitivnog stava prema hrvatskoj državnosti“. Polazeći s ovog gledišta, uredništvo se nije rukovalo time slaže li se u cijelosti ili samo u nekim dijelovima s iznesenim tezama (Mortigijija 1996: 89).

U rubrici *Odjeci iz svijeta i dokumenti*, Mortigijija je htio da budu objavljeni tekstovi izjava, govora, ugovora, značajnih i simptomatičnih članaka iz oba ratna tabora, kako bi se mogli vidjeti ciljevi rata, politička strujanja te što realniji tijek ratnih zbivanja. Tamo su se mogli naći i govori Churchilla, Göbbelsovi članci, tekstovi primirja s Finskom, Rumunjskom i Bugarskom i dr. Tvrdio je da je želio u rubriku još uvrstiti i članke sovjetskih listova, ali bez uspjeha. Dolazilo je do velikog broja zapljena takvih dokumenata te je to remetilo čitavu zamisao stranice. Mortigijija piše da je rubrika *Odjeci iz svijeta i dokumenti* „bio izvor stalnih neprilika i vanjskih zahvata, ali i dio kojem se posvećivala najveća pozornost i koji je držao list“ (Mortigijija 1996: 90).

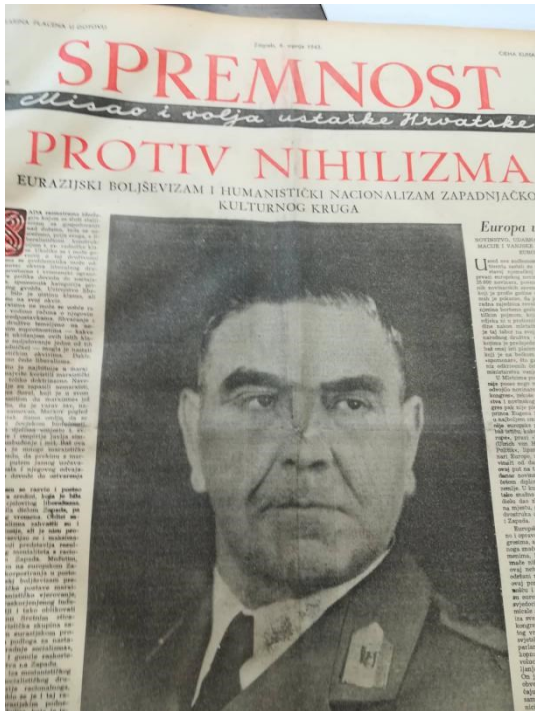
Unatoč svemu tome, kao urednik i dalje je morao paziti da se izrazi na dovoljno suptilan način kako ne bi privukao neželjenu pažnju. Jedan je od primjera takvog kompromisa ranije navedeno objavljivanje slika umjesto članaka. Dakle, Mortigijija je bio primoran objavljevati ustaški sadržaj, ali je shvatio da ako objavi pokoju sliku, koju su mu državne institucije slale, iste neće reagirati na nedostatak članaka koji promiču ustašku politiku i režim. Isto tako, njegov otpor ustašama primjetan je i u njegovu izboru novinara s kojima će raditi i surađivati. Ranije je kazano kako pravilnik HND-a zahtijeva da svi novinari budu članovi ustaške organizacije pa, iako je bio član ustaškog pokreta, Mortigijija nije bio članom takve novinarske organizacije. Kasnije, tijekom obavljanja dužnosti ravnatelja i nakladnika *Spremnosti*, ne samo da nije zahtijevao od svojih novinara da se pridruže ustaškim organizacijama, već upravo suprotno. On je odbijao suradnju od strane osoba koje su se izrazile kao ustaše, a članke takvog sadržaja objavljavao je samo kada je apsolutno morao.

6.3. Analiza uređivanja tjednika

U svrhu analize *Spremnosti* izabrano je nekoliko brojeva iz razdoblja od 1942. do 1944. godine; 1942. – brojevi 27 i 28 te broj 43, 1943. – brojevi 46, 50, 54, 60, 71, 75 i 90 te iz 1944. brojevi 120 – 123 i 146. Analiziranjem navedenih brojeva, dobiva se dojam da je namjena tjednika *Spremnost* informiranje javnosti, odnosno pretplatnika, o događajima u NDH-a, ali i o nekim većim događanjima između država Osovine i Saveznika. U žarištu nije, međutim, formiranje njihova mišljenja. U pojedinim brojeva tjednika *Spremnost* za vrijeme Mortigijjinog urednikovanja u naslovima je vidljivo da se i dalje često pisalo o hrvatskom pitanju, iako je ono formalno bilo riješeno. Na to ukazuju naslovi poput „Krivotvorenje velike baštine” objavljenom 1944. godine na prvoj stranici u 123. broju tjednika, gdje u podnaslovu piše da je „radikalni hrvatski nacionalizam najsigurnije jamstvo za daljnji opstanak naše narodne države“. Iz toga se dolazilo do zaključka da borba za hrvatsku državu još nije okončana. Također, u naslovima kao što su „Protiv nihilizma“³ i „Hrvatska prije svega“⁴ uviđalo se kako su htjeli utjecati na one koji su još nedefinirani o svom političkoj i ideološkoj pripadnosti i koji nisu dijelili s ustašama ista razmišljanja.

³*Spremnost*: srpanj 1943., br.71, str. 1.

⁴*Spremnost*: lipanj 1944., br. 121, str. 1.

Slika 6.1 - Spremnost: srpanj 1943., br.71, str. 1 (vlastita fotografija)

Slika 6.2- Spremnost: lipanj 1944., br. 121, str. 1 (vlastita fotografija)

Isto tako, kroz druge naslove uvidalo se uporno protivljenje velikosrpskoj politici, a velika pozornost davala se strahu od boljševizma i njegovoj sve uočljivijoj infiltraciji u hrvatsko društvo.

U pregledanim tjednicima nađene su rubrike *Odjeci iz svijeta*, *Humoristični svijet*, *Dokumenti* i *Politički pogledi*. U navedenim rubrikama spominju se NDH i Osovine, ali i savezničke države. Spomenuta su pojedina presudna događanja unutar navedenih država (sporazumi, politika i slično). Činjeno je to na objektivnan način, stavljanjem naglaska na samo informaciju o događaju, a ne na mišljenje autora. Uz to, u tjedniku se nalaze i karikature koje na humorističan način prikazuju određena viđenja država ili njihovih dužnosnika, mahom onih na protivničkoj strani. Slike koje slijede, 4 i 5, prikazuju isječke iz novina u kojima se karikaturama prikazuju Staljin i britanski general Wavel.

Slika 6.3 - Humoristična karikatura Staljina na Teheranskoj konferenciji (*Spremnost*: 28. studeni 1943, br. 92. Vlastita fotografija)

Slika 6.4 - Humoristična karikatura engleskog generala Wawela tijekom rata u Indiji (*Spremnost*: br. 52., 21. veljače 1942. - vlastita presnimka)

Odjeci iz svijeta rubrika je koja, kako i sam naziv kaže, informira o važnijim događajima u svijetu, posebice o onima koji su mogli imati utjecaja i na NDH-a. Tako se u 122. broju na 4. i 5. stranici mogu vidjeti naslovi „Obrana ludosti Finske“, „Njemačka strategija u Italiji“ i Churchillov govor. Iako su kapitulacija Italije i iskrcavanje kod Normandije veliki i važni događaji za svijet, a samim time i NDH, u *Spremnosti* su ti događaji navedeni samo kao mogućnosti, a nakon njihova ostvarenja nema članaka koji ih opisuju. Primjerice, napravljen je izračun troškova potrebnih za prijevoz američke vojske do Normandije i dnevni troškovi potrebni za njeno održavanje, ali se kasnije nigdje ne spominje uspjeh tog vojnog pothvata kao ni njegovi detalji. U takvim se primjerima ponajbolje vidi da je list, unatoč navedenim uredničkim izmicanjima od krute službene politike, ipak bio pod snažnom režimskom kontrolom. Gledano iz današnjeg ugla, *Spremnost* je bila nešto liberalniji zagovornik ustaškog državotvornog ekskluzivizma, u kojem se nisu mogle afirmirati temeljne demokratske vrijednosti.

Iako je Tias Mortigijja imao ulogu ravnatelja i urednika tjednika *Spremnost*, razumljivo je da nije mogao objavljivati i braniti objavu svega onoga što je htio, i to zbog raznih utjecaja unutar i izvan nakladništva. I tu moramo biti vrlo oprezni, jer je Mortigijja svoju intelektualnu širinu i zagovaranje slobodnijeg dijaloga naglašavao u autobiografiji koja je nastala tek nakon propasti režima kojem je služio sve do kraja 1944. godine. Svoje mišljenje i kritike mogao je detaljnije izražavati jedino u spominjanoj rubrici *Umjetnički svijet*, i to pod pseudonimom Pomet. U jednom od svojih kritika piše kako mu je najgore slušati u teatru ili krugovalu naš predivni jezik s različitim akcentima. Rubrika *Dokumenti* daje čitateljima uvid u neke od važnijih dokumenata za to razdoblje, kao što je Atlantska povelja. Dokumenti su napisani ili

prevedeni kakvi jesu, bez interpretacije i osobnog mišljenja autora. Slična tome je i rubrika *Politički pogledi*, gdje se daje pregled političkih događaja u NDH (*Spremnost* 1. kolovoz 1943., br. 75.).

Unatoč tome što je Mortigijija u osnovi bio pisac, u *Spremnosti* tijekom svoga uredničkog mandata nije napisao mnogo članaka pod vlastitim imenom. Čak je rijetko kada objavljivao i uvodne članke, kao što su radili njegovi prethodnici. Jedino je redovno objavljivao humoristične priloge, pod ranije navedenim pseudonimom Pomet u *Humorističnom svijetu*.

7. Zaključak

Nezavisna Država Hrvatska bila je marionetska država za vrijeme Drugog svjetskog rata u okviru osovinskog poretka nacističkog Trećeg Reicha i fašističke Italije. Vlast NDH-a obnašala je ustaša organizacija na čelu s poglavnikom Pavelićem. Ustaška ideologija bila je skrojena po uzoru na fašizam i nacionalsocijalizam, dokaz čemu je i njeno antisemitsko i protudemokratsko zakonodavstvo, a glavni je naglasak bio na nacionalnom ekskluzivizmu. Ustaška borba bila je usmjerena na stvaranje vlastite države, gdje su kao glavni protivnik shvaćeni Srbi i njihova velikosrpska hegemonija, no režim kasnije daje prilog borbi i svojih osovinskih saveznika. Ustaše su kao organizacija bili brutalni u svojim nastupanjima i odgovorni su za masovne likvidacije Srba, Židova, Roma te antifašistički usmjerenih Hrvata.

Samim tim, i novinstvo u NDH nije moglo bitno odstupati od takve totalitarističke politike, tim više što su građanski listovi ugađeni, a redovne su bile i čistke po svim redakcijama. Novo pokrenute ustaške listove kočila je, pak, cenzura pa novinari nisu nikako mogli pisati prema vlastitim spoznajama. Ustaški listovi morali su pisati samo ono što je vlast od njih zahtijevala. Sve je bilo dirigirano s vrha i vrlo tendenciozno. Zbog čistki nestali su kvalitetni novinari i umjesto njih su dovedeni neadekvatni i neiskusni, bez pravog novinarskog znanja. Takvi novinari pisali su nekvalitetno, što je opravdavalo i određene cenzorske intervencije urednika.

Novinski je sadržaj prije tiskanja morao proći strogu kontrolu. Iako se navodilo da će svaka urednička greška biti kažnjavana pritvorom, na kraju nije dolazilo do toliko strogih mjera, već se udaljavalo iz lista, odnosno dijelili su se otkazi. Najvažnije ustaške novine bile su *Hrvatski narod*, *Novi list*, i *Spremnost*. One su trebale pisati pozitivno o režimu kako bi formirali čitatelje da razmišljaju ustaški, pogotovo one koji još nisu bili sigurni koju stranu izabrati. Tjednik *Spremnost* isticao se među ostalim listovima NDH-a. Na početku je bio najvažniji list ustaškog pokreta, ali kasnije, kada uredničku poziciju preuzima Tias Mortigjija, pomalo se mijenja njegov identitet i koncept. Mortigjija bio je istinski domoljub, čija je želja bila da Hrvatska stekne vlastitu državnost, a hrvatski narod vlastiti identitet, nakon svih režima koji su tijekom povijesti izmjenjivali na hrvatskom teritoriju.

Mortigjija je nakon uspostave NDH-a bio novinar i urednik ustaških listova *Hrvatski narod* i *Spremnost*. U potonjem je obavljao i ulogu glavnog urednika, što je i obilježilo njegovu cjelokupnu novinarsku karijeru. Ustaške vlasti, koje su inzistirale na potpunoj kontroli tiskovina, bile su nezadovoljne njegovim urednikovanjem u *Spremnosti*, jer taj tjednik nije obrađivao teme kako su oni to zahtijevali. Prije Božića 1944. godine bio je, stoga,

smijenjen. Kada je bilo vidljivo da će NDH izgubiti državu, Mortigijja zajedno s tridesetoricom drugih novinara 6. svibnja 1945. godine bježi u Austriju, gdje provodi godinu dana u izbjegličkom logoru pod britanskom kontrolom. Mortigijju su Britanci na zahtjev novih jugoslavenskih vlasti 1946. predale Jugoslaviji, gdje završava u istražnom zatvoru i na zahtjev istražitelja piše svoj životopis, što su tada morali činiti gotici svi uhićeni ustaški dužnosnici.

Nakon proučavanja rada i života Tiasa Mortigijje došao sam do zaključka kako je *Moj životopis* napisan većim dijelom korektno, iako je i o tim zapisima ovisilo hoće li eventualno izbjeći smrtnu presudu. Postoji, međutim, sumnja da je Mortigijja neke dijelove svoje karijere relativizirao, pojedine epizode možda i prešutio, kako bi na sudu umanjio svoju ulogu istaknutog člana ustaškog propagandnog sustava. No, treba imati u vidu i tadašnju situaciju u marionetskoj NDH-a. Mnogi novinari, pa tako i Mortigijja, morali su se prilagođavati zbog životne egzistencije, iako nisu u potpunosti bili suglasni s postupcima režima. Mortigijja je postao članom ustaškog pokreta prije izbijanja rata i da je želio distancirati se od njega postao bi sumnjiv. Pavelićev režim zasigurno bi ga proglasio izdajnikom te bi ga zatvorili, možda i likvidirali. S druge strane, treba se postaviti kritički i kazati kako ustaške vlasti nisu slučajnim odabirom postavile Mortigijju na tako bitne uloge cenzora i urednika najvažnijeg ustaškog lista *Spremnost*. Dakle, barem je u početku uredničkog mandata bio zagovornik ustaškog radikalizma. Kad je smijenjen krajem 1944., prekasno je bila da bi se mogao pokazati u drugom svjetlu.

Mortigijja nije skrivao činjenicu da je nacionalist, ali nije čuo da je podržavao totalitarizam kao način borbe i vladanja državom. Prilikom pregledavanja brojeva *Spremnosti* koji su objavljeni u vrijeme dok je bio njihov urednik, primjećuje se da je broj članaka i slika koje veličaju i promoviraju totalitaristički režim bio relativno mali. Kao što je ranije navedeno, i Županijski je sud u Zagrebu 2003. u obnovljenom procesu došao do zaključka da su u listu uglavnom objavljivani tekstovi koji su bilježili političke stavove i težnje hrvatskog naroda u okolnostima tadašnjeg vremena. Sud je na kraju zaključio da je Mortigijja osuđen zloporabom političke moći u režimu nedemokratske ideologije, koja je kažnjavala svakoga tko se nije slagao s komunističkim režimom. Ukidanje smrtne presude ne znači, ipak, da Mortigijja nije imao svoj dio povijesne odgovornosti za medijsku afirmaciju zločinima obilježenog ustaškog pokreta.

8. Literatura

Autobiografski zapis:

[1] Mortigija, Tias (priredio T. Macan): *Moj Životopis*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1996.

Knjige:

[1] Labus, Alan. 2011. *Politika i novine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Plejada. Zagreb.

[2] Macan, Trpimir. 1998. *Spremnost: 1942 - 1945*. Matica Hrvatska. Zagreb.

[3] Novak, Božidar. 2005. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb.

[4] Najbar-Agičić, Magdalena. 2015. *Povijest novinarstva*. Ibis-grafika – Sveučilište Sjever. Zagreb.

[5] Steindorff, Ludwig. 2006. *Povijest Hrvatske od srednjeg vijeka do danas*. Jesenski i Turk. Zagreb.

Časopisi:

[1] *Spremnost*: 1942. br. 27. 30. kolovoz.

[2] *Spremnost*: 1942. br. 28. 6. rujna.

[3] *Spremnost*: 1942. br. 43. 20. prosinca.

[4] *Spremnost*: 1943. br. 46. 10. siječnja.

[5] *Spremnost*: 1943. br. 50. 7. veljače.

[6] *Spremnost*: 1943. br. 54. 7. ožujka.

[7] *Spremnost*: 1943. br. 60. 18. travnja.

[8] *Spremnost*: 1943. br. 71. 4. srpnja.

[9] *Spremnost*: 1943. br. 75. 1. kolovoza.

[10] *Spremnost*: 1943. br. 90. 14. studenoga.

[11] *Spremnost*: 1944. br. 120. 4. lipnja.

[12] *Spremnost*: 1944. br. 121. 11. lipnja.

[13] *Spremnost*: 1944. br. 122. 18. lipnja.

[14] *Spremnost*: 1944. br. 123. 25. lipnja.

[15] *Spremnost*: 1944. br. 146. 3. prosinca.

[16] *Vjesnik*: 13. travnja 2004.

Web izvori:

[1]

https://old.hnd.hr/hr/novine/show/48137/index.html?fbclid=IwAR1B2qPVTs2sbFJh1afJ6aeJaFIsOAIJ_BjGcchU6DQmltB6DIOQhflZWgQ (18.10.2019.)

9. Popis slika

<i>Slika 2.1 - Tias Mortigjija</i>	3
<i>Slika 6.1 - Spremnost: srpanj 1943., br.71, str. 1 (vlastita fotografija)</i>	20
<i>Slika 6.2 - Spremnost: lipanj 1944., br. 121, str. 1 (vlastita fotografija)</i>	20
<i>Slika 6.3 - Humoristična karikatura Staljina na Teheranskoj konferenciji (Spremnost: 28. studeni 1943, br. 92. Vlastita fotografija)</i>	21
<i>Slika 6.4 - Humoristična karikatura engleskog generala Wawela tijekom rata u Indiji (Spremnost: br. 52., 21. veljače 1942. Vlastita fotografija)</i>	21